

جای خالی نوآوری: چالش جدی در پژوهشهای ما

اطلاعات
علوم و فناوری

فصلنامه علمی پژوهشی

پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران

شبا (جایی) ۱۷۳۵-۵۲۰۶

شبا (الکترونیکی) ۲۰۰۸-۵۵۸۳

نمایه در SCOPUS، LISA و ISC

<http://jlist.irandoc.ac.ir>

دوره ۲۵ | شماره ۴ | صص ۵۶۹-۵۷۱

تابستان ۱۳۸۹

در طول دهه گذشته شاهد رشد مجله‌های عملی و نشر مقاله‌های پژوهشی در ایران بوده‌ایم. آشکار است که این روند ناشی از گسترش آموزش عالی بویژه در مقاطع تحصیلات تکمیلی است. گسترش آموزش عالی در ایران، هرچند واقعیتی انکارناپذیر است اما با عدم تعادل میان گسترش کمی و کیفی همراه بوده است. در واقع مشکل اصلی در پژوهشها یعنی نوآوری و خلاقیت به‌عنوان تجلی کیفیت از همین نقطه بروز می‌کند. همگان بر این باوریم که بخش عمده‌ای از پژوهشها و مقاله‌های برگرفته از آنها در ایران فاقد نوآوری یا دانش نو است. در طول دو دهه اخیر نیز تکراری بودن بسیاری از پژوهشها و اشباع متعاقب حوزه‌های مربوطه همواره مورد انتقاد بوده است. به بیان دیگر، کمیت جایگزین کیفیت در عرصه تولید علم شده است. بر اساس شواهد نیز بسیاری از پایان‌نامه‌ها و مقاله‌های برگرفته از آنها، فاقد کیفیت مورد انتظار و از نظر موضوع تکراری‌اند (دیانی، ۱۳۸۷). همپوشانی موضوعی و محتوایی از یکسو و اشباع برخی زمینه‌ها بیانگر عدم توانایی دانشجویان تحصیلات تکمیلی در ارائه ایده‌ها و روشهای نویی در آثار خود بوده است. به بیان دیگر، میزان خلاقیت و مشارکت پایان‌نامه‌ها در تولید دانش نو قابل توجه نیست هرچند انتشار مقاله‌های برگرفته از پایان‌نامه‌ها به‌طور قابل ملاحظه رو به فزونی گذارده است (فتاحی، ۱۳۸۸). با وجود آنکه سرانجام با انتشار مقاله‌های برگرفته از بسیاری از پایان‌نامه‌ها در مجله‌های علمی، و شاخص تولید علم کشور بالا می‌برد اما این مقاله‌ها از نظر اثربخشی و مورد استفاده (استناد) قرار گرفتن از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست. به همین شکل، مجله‌های منتشرکننده این گونه مقاله‌ها نیز از ضریب تأثیر کمتری برخوردارند.

ریشه این کاستی را در درجه نخست می‌توان در نگاه نظام آموزش عالی به دوره‌های آموزشی بویژه تحصیلات تکمیلی و در چگونگی مسئله‌یابی و رسیدن به موضوعهای کاربردی و ارزشمند مربوط دانست. برنامه‌های درسی در سطوح مختلف نتوانسته‌اند بر مبنای نظریه‌های نوین آموزشی مانند مسئله محوری، تفکر تحلیلی، تفکر انتقادی و سرانجام تفکر خلاق شکل گرفته و اجرا شوند. در نتیجه، ذهن دانش‌آموز و دانشجو از این تواناییها بهره مند نمی‌شود. بنابراین قادر نخواهد بود به مسئله‌یابی و شناسایی موضوعهای نو و کاربردی پردازد و سرانجام پژوهشهای کیفی منتج به نوآوری انجام دهد. آشکارا شاهد آنیم که بیشتر دانشجویان تحصیلات تکمیلی و برخی اعضای هیئت علمی در شناسایی و انتخاب موضوعهای مناسب پژوهش با مشکلاتی روبرویند. به این ترتیب و مدت قابل توجهی از وقت خود را صرف این کار می‌کنند. از سوی دیگر، افزایش بی‌رویه پذیرش دانشجو در دانشگاهها و در نتیجه بار آموزشی بیش از اندازه موجب شده تا بخشی از اعضای هیئت علمی فرصت کافی برای تعمق در فعالیتهای پژوهشی و هدایت کیفی پایان‌نامه‌ها نداشته باشند.

خلاقیت در پژوهش را می‌توان از دو دیدگاه بررسی کرد: (۱) خلاقیت در یافتن و انتخاب موضوع و مسئله پژوهش (۲) خلاقیت در به کار بردن روش پژوهشی مناسب برای حل مسئله پژوهش و ارائه یافته‌ها به شکلی که بتوان نتیجه پژوهش را نو و خلاقانه به‌شمار آورد. در این راستا و بر اساس نظریه‌های دانشمندان علوم روانشناسی و علوم تربیتی، رسیدن به خلاقیت در پژوهش نیازمند توجه جدی به آموزش تفکر تحلیلی، انتقادی و خلاق است. نتیجه آنکه، خلاقیت بویژه در فعالیتهای پژوهشی در خلأ و به شکل خود بخودی بروز نمی‌کند بلکه به ملزوماتی نیاز دارد. نظریه‌های خلاقیت بر این نکته تأکید دارند که عواملی مانند انگیزه، آمادگیهای زیست‌شناختی، تجارب محیطی و اجتماعی، یادگیریهای قبلی، توانمندیهای هوشی و ذهنی، احساس نیاز و مانند آنها پیش نیاز خلاقیت به‌شمار می‌روند. رسیدن به توانایی تفکر خلاق مستلزم طی فرایندی نسبتاً طولانی اما قابل دستیابی است (فتاحی، همان). اهمیت نوآوری و خلاقیت سبب شده است که نه تنها علوم مختلفی همچون روانشناسی و مدیریت در حجم گسترده و با ارائه نظریه‌های متعددی به آن پردازند بلکه در تمام علوم، یافتن موضوعات یا استفاده از روشهای جدید اهمیت فراوان پیدا کند. امروزه در همه زمینه‌های آموزشی، علمی، صنعتی، اقتصادی و مانند آنها، تلاش برای ایجاد تحول و نوآوری به رقابتی تنگاتنگ تبدیل شده است. عرصه پژوهش نیز که در خدمت به ایجاد تحول از رشد بی‌ظنیری برخوردار شده است، از این قاعده مستثنا نیست.

بدون تردید، با تخصصی شدن حوزه موضوعی مجله‌های علمی پژوهشی و تأکید کمیسیون مجلات علمی کشور، ضرورت توجه به انتخاب مقاله‌های نو و ارزشمند بیش از پیش آشکار می‌شود. در این راستا، استادان و دانشجویان تحصیلات تکمیلی باید به طور جدی رویکردی را برای انتخاب موضوع پژوهش و نشر مقاله علمی برگزینند که نوآوری را به منزله یک اصل در اولویت قرار دهد.

از سوی دیگر، داوران مقاله‌ها نیز به معیار نوآوری به منزله یک شاخص اصلی در پذیرش مقاله‌ها تأکید دارند. در نهایت خوانندگان مجله‌های علمی نیز که خود ممکن است جزو پژوهشگران باشند، توجه خاصی به جنبه‌های نوآورانه و خلاق در کسب دانش دارند. همه این عوامل موجب می‌شود عنصر نوآوری و خلاقیت در پژوهشها و مقاله‌های برگرفته از آنها بیش از پیش اهمیت یابد.

سید رحمت‌الله فتاحی

دیانی، محمدحسین. ۱۳۸۷. رواج مسئله‌سازی و افول مسئله‌یابی در تحقیقات کتابداری، کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۳-۶: (۱) ۱۱.

فتاحی، رحمت‌الله. ۱۳۸۸. خلاقیت در پژوهش: تحلیل عناصر و عوامل نوآوری در پژوهش در چارچوب نظریه‌های خلاقیت. ارائه شده به همایش پژوهش در کتابداری و اطلاع‌رسانی: رویکردها، رویه‌ها و کاربردها، تهران.